

Вступ

В той день, коли Виконком ЮНЕСКО заснував Всесвітній день філософії — свято, яке відзначається в третій четвер листопада, починаючи з 2002 року, було схвалено і Паризьку декларацію щодо питань філософії. Спочатку це був своєрідний маніфест філософів і видних діячів про обов'язкову присутність філософії в університетах, згодом — офіційна програма діяльності цієї поважної організації, де чітко зазначено — кожна людина скрізь і всюди повинна мати можливість вільно займатись філософією. А викладання філософії має бути збережене або розширене там, де воно існує, створене там, де його ще не існує, і має відкрито називатися терміном «філософія».

Вивчення філософії сприяє відкритості розуму, громадянській відповідальності, взаєморозумінню і терпимості у відносинах між людьми і групами. Філософія розвиває здатність до самостійних суджень, уміння порівнювати різні аргументи, поважати іншу думку, вести бесіду, підкоряючись лише авторитетові Розуму (*Ratio*). Інакше кажучи, це — чудовий інструмент, який дозволяє розуміти той чи інший світогляд, він наділяє людину справжньою свободою думки, формуючи у молодих людей вільний і вдумливий розум, здатний опиратися різним формам пропаганди, фанатизму та догматизму, що не передбачають сумнівів.

Викладання філософії стимулює здатність людської істоти судити про Всесвіт з огляду на місце людини у ньому. Філософська культура має очевидний вплив на здатність оцінювати, критикувати й обирати дію або недіяння, брати на себе відповідальність за розв'язання великих питань сучасності.

Курси філософського спрямування в економічних університетах мають забезпечити і розвинути чотири фундаментальні складові вищої освіти:

- критичність мислення;
- самовизначення особистості через активну громадянську позицію;
- культурний кругозір;
- опанування загальнотеоретичних засад наукового пізнання.

Матеріали посібника мають на меті сприяти розвитку вищезазначених компонентів освіти. Автори намагаються ознайомити студентів із широкою картиною філософського знання. Посібник охоплює ряд тем, присвячених історії розвитку філософських вчень, починаючи від стародавньої філософії і закінчуючи сучасною, а також основні розділи філософії.

Автори сподіваються, що опрацювання навчального матеріалу сприятиме розвитку інтелектуальної культури і загальної ерудиції студентів, дасть читачам змогу замислитись над «вічними» питаннями та чіткіше усвідомити і визначити засади власного світогляду.

Філософія постала як любов до мудрості і надалі залишається як вільний вибір способу мислення.

Вільчинський Ю. М.

Автори:

Вільчинський Ю. М. (керівник авторського колективу)	вступ, 1, 3 (1-7), 5, 6, 8, 10, 13 (4-6), 16 (1, 3-4);
Войнаровська Л. І.	3 (8), 13 (1-3);
Гаєвська О. Б.	19;
Деркач В.Л.	2, 11, 14, 17;
Десяєва І. П.	18 (2-5);
Кругляк М. І.	9 (1-5), 12;
Кучера Т. М.	5;
Пітякова Т. С.	15;
Северин-Мрачковська Л. В. (керівник авторського колективу)	4, 18 (1, 6-9);
Терещенко В. В.	7, 9 (6-8), 16 (2).

І. Кант (1724–1804) і **Г. Сковорода** (1722–1794) — обидва філософи, знавці і наставники мудрості — вченням і ділом, майже ровесники, перший прожив 79, інший — 72 роки, вони ніколи не були знайомі, ні особисто, ні за філософськими працями, а їхні світовідчуття, погляди на людину, її призначення в цьому світі — так збігаються...

Отже, філософія ні на що не зазіхає, не руйнує жодних основ, просто висловлює свою думку. Тому кожна людина має право сказати: «*Я так думаю*». Якщо людина говорить: «*Я так думаю*» цим актом вона реалізує своє природне право — право на сумнів.

Філософувати — означає сумніватись — говорив Мішель Монтень.

Ще стародавніми греками помічено, що філософія починається зі здивування, продовжується через сумнів і завершується розчаруванням. Звідси й платонівське розуміння філософії як пізнання ества людського духу, його безсмертя і найвищого призначення, що заслуговує на визнання науки: це цар-наука або філософія.

За І. Кантом **філософія повинна визначити**:

а) *джерела людського знання*;

б) *обсяг можливого і корисного застосування будь-якого знання*;

в) *межі людського розуму*⁸.

Лише в цьому випадку філософія заслуговує бути оберегом науки.

Віртуозом розуму, як його називав Сократ, — є *філодокс*, який завжди прагне тільки до спекулятивних знань, незважаючи на те, наскільки вони сприяють найвищим цілям людського розуму. Філодокс дає лише правила застосування розуму для найрізноманітніших довільних цілей. Філодокс — це любитель поглядів, колекціонер думок (а от є ще така думка...) на відміну від філософа, який глибоко шанує мудрість.

Філософ — це наставник мудрості вченням і ділом, в Афінах таким філософом був Сократ, який казав, що головне завдання мудрості полягає в тому, щоб відрізнити

добро

і

зло.

Адже філософія — це ідея досконалої мудрості, яка вказує найвищу мету людського розуму. Греки говорили: багато знань ще не є мудрість, або всезнайство мудрості не навчає.

Більшість погодиться, що хоч ХХ ст. далеко випереджує попередні століття в пізнанні, проте переваги в мудрості в нас немає жодної.

Що таке мудрість і чи можливо їй навчитися? Мудрість складається із почуття пропорції або *міри* і певного розуміння *мети* людського життя. Мудрість необхідна не тільки в суспільних справах, але й в особистому житті. Якщо ви переслідуєте найвищу мету, знаючи, що її принципі неможливо досягнути — є сумніви, що ви дієте мудро. Звідси ще один висновок: спеціальні (прикладні) знання або технології дуже мало мають спільного з мудрістю.

Гідність філософа полягає в тому, що він постає перед нами як знавець і вчитель мудрості. Знання і мудрість — поняття не тотожні.

Отже, наука має внутрішню справжню вартість лише як орган мудрості. Саме в цій якості вона необхідна мудрості. Мудрість без науки є лише тінню досконалості, якої нам ніколи не досягнути.

Спираючись на Канта доходимо висновку: «*чи не найбільша і, мабуть єдина, користь будь-якої філософії чистого розуму тільки негативна: ця філософія слугує не органом для розширення, а дисципліною для визначення меж і, замість того щоб відкривати істину, у неї скромна заслуга: вона застерігає від помилок*»⁹.

Цій науці можна дати й таке визначення: філософія є таким знанням, і таким мисленням про будь-які предмети (фізичні, соціальні), коли вони розглядаються під кутом зору кінцевої мети історії або Всесвіту. Кінцева мета історії є частиною людського призначення: здійснитись як Людина. Стати Людиною.

Отже, людина — це предмет філософії? Це і так, і ні!

⁸ Кант І. Логика. Посobie к лекціям 1800 // Кант І. Трактати и письма. — М.: Наука, 1980 — С. 319–444. — С. 332–333.

⁹ Див.: Кант І. Логика. Посobie к лекціям 1800 // Кант І. Трактати и письма. — М.: Наука, 1980 — С. 319–444. — С. 332.

Виходячи з цього І. Кант вважав, що «філософія є наука про відношення будь-якого знання і будь-якого застосування розуму до кінцевої мети людського розуму, котрій, як найвищій, підпорядковані всі інші цілі»¹⁰.

Філософію також можна назвати наукою про найвищу максимум застосування нашого розуму. У роздумах Канта ми знайдемо і таку думку: «Якщо існує наука, дійсно необхідна людині, то це та, якій навчаю, — казав Кант, — а саме: належним чином зайняти вказане людині місце у світі — і з якої можна навчитись тому, яким необхідно бути, щоб бути людиною».

Будь-які проблеми стають філософськими, якщо вони потрапляють під промінь однієї проблеми — кінцевого смислу, кінцевої мети.

Навіщо все це? Навіщо Всесвіт? Навіщо існують «Я»? Ці вічні питання постають перед нами саме тому, що в світі живе істота, яка не створена, а постійно створюється і бореться. Ось про таку людину казав інший німецький філософ — **Фрідріх Ніцше** (1844–1900): «Людина, — це линва, напнута між звіром і надлюдиною, — линва над прірвою».

*Небезпечно ступати на линву,
небезпечно йти по ній,
небезпечно озиратися,
небезпечно від страху здригнутися й зупинитись.*

Велич людини в тому, що вона міст, а не мета, і любити людину можна тільки за те, що вона — перехід і загибель»¹¹.

5. Історія філософії як школа філософського мислення

Щоб зрозуміти зародження філософії та показати її історичну перспективу, необхідно в загальних рисах охарактеризувати історико-філософський процес як історію розвитку світового духу.

Чому необхідно вивчати історію філософії? Щоб навчитися філософствувати. А чи можливо навчитися філософствувати? — запитував І. Кант, — адже будь-який мислитель будує власну споруду, так би мовити, на руїнах минулого, але і ця будівля (його філософська система) не досягає такого стану, щоб стати міцною у всіх своїх частинах, тому філософію не можна вивчати з тієї причини, що такої ще не існує. Навпаки, хто хоче навчитися філософствувати, той всі системи філософії змушений розглядати лише як історію застосування (прикладання) розуму і як об'єкт для вправ свого таланту.

Таким чином, історія філософії є найкращою школою філософської думки, адже «теоретичне мислення є вродженою властивістю вигляді здібностей. Ця здібність повинна бути розвинута, вдосконалена, тому від найдавніших часів і дотепер не існувало жодного іншого засобу, крім вивчення всієї попередньої філософії», — вважав І. Кант.

Звідси випливає:

1. Історія філософії була й залишається найкращою школою філософської думки в системі сучасного філософського знання і як навчальної дисципліни у вищих закладах освіти України.

2. За допомогою історії філософії студенти можуть збагнути, як вироблялися форми і категорії теоретичного мислення, методи освоєння дійсності, методологічна культура тощо.

3. Ми повинні виходити з того, що до вищої школи приходять уже цілком сформовані особистості й з певними здібностями до теоретичного мислення. Ці здібності мають бути розвинуті та вдосконалені, тому від найдавніших часів і дотепер не існує жодного іншого засобу розвивати свої здібності, крім вивчення всієї попередньої філософії.

¹⁰ Кант І. Приложение к «Наблюдениям над чувством прекрасного и возвышенного» 1764. — Собр. соч. в 6 т. — Т 2. — С. 185–224. — С. 206.

¹¹ Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. — К.: Основи, Дніпро, 1993. — 415 с. — С. 13.